

3. Ніколаєску І. О. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів: науково-методичний посібник. Черкаси: ОПОПП. 2014. 76 с.

4. Флярковська О. В. Психолого-педагогічні умови формування соціальної компетентності підлітків. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2019. № 4. С. 36-40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2019_4_8 (дата звернення: 22.04.2023).

5. Шахрай В. М. Формування соціальної компетентності особистості як умови її якісно взаємодії з суспільством. *Вісник ЛНУ імені Т. Шевченка*. 2012. № 7 (242). Ч.ІІ. С. 53-59.

Олександра Миколів,
*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

Науковий керівник: Світлана Калаур,
*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ПРОФІЛАКТИКИ МОБІНГУ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Основний Закон України – Конституція України проголошує: «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [7]. У Загальній декларації прав людини зазначено: «Усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства» [6].

Розбудова і реформування системи освіти в Україні відбувається у складних воєнно-політичних та соціокультурних умовах сьогодення.

Негативний вплив реалій життя часто віддзеркалюється у різних соціальних сферах, зокрема, і у навчальних закладах загальної середньої освіти в учнівських колективах та взаємостосунках вчителів та учнів. Проблема цілеспрямовано психологічного та фізичного «терору», зокрема, мобінгу зустрічається доволі часто. Отож, є надзвичайно важливою і актуальною. Важливого значення набуває організація процесу виховання у навчальних установах, завданням яких є формування основ моральної культури особистості, сприянню засвоєння моральних норм і правил, розвитку моральних мотивів і навичок поведінки.

Виклад основного матеріалу. Виховання гуманного ставлення розглядається науковцями як процес формування моральних уявлень, почуттів, мотивів поведінки і звичок. Проблема морального виховання та формування гуманних емоцій у стосунках представлена у дослідженнях І. Княжевої, Н. Скрипник, Л. Врочинської, Ю. Приходько, В. Котирло, О. Вовчик-Блакитної та ін.

А от проблема мобінгу, як психологічна, була окреслена ще в 70-80 роках ХХ століття у Швеції фахівцем німецького походження у галузі індустріальної психології Хайнцом Лейманном після проведених ним досліджень у скандинавських країнах. Науковець описав мобінг і охарактеризував його як психологічний терор, що включає систематично повторюване вороже й неетичне поводження одного або декількох людей, спрямоване проти іншої людини, в основному однієї. Міжнародна організація праці у 1998 році у книзі «Насильство на роботі» («Violence at Work») у переліку з такими злочинами як вбивство, пограбування, зґвалтування подає мобінг. Пояснення цьому таке: необразливий на перший погляд у порівнянні з іншими видами фізичного насильства мобінг іноді закінчується у жертви зведенням рахунків з життям [3; 4].

Мобінг як наукова проблема представлений у працях учених Д. Лейн, А. Колот, О. Кочмар, К. Лоренц, Д. Сорокіна, Є. Догаєв, М. Галасанов. З. Фрейда, О. Байло, К. Нідла, С. Василюка, Х. Леймана, Б. Уілсона, Е. Руланн, Н. Чередніченко, А. Самойленко, О. Кайріс та ін. Незважаючи на наявність багатьох наукових праць щодо боротьби з мобінгом, проблема морального переслідування на робочому місці не є до кінця вивченою і дослідженою, а деякі проблеми у цій сфері залишаються невирішеними. Отже, враховуючи важливість і актуальність даного явища, доцільно продовжити дослідження з цієї проблематики [1. С. 88-

89].

У багатьох країнах, таких як Франція, Німеччина, Канада та інших проблеми мобінгу розглянуті на законодавчому рівні. В Україні 4 березня 2019 року до Верховної Ради України було подано законопроект № 10118 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії мобінгу», яким передбачається відповідальність за цькування на роботі, а 16 листопада 2022 року Закон щодо протидії мобінгу прийнято та передано на підписання Президенту України [5].

Для розуміння поняття «мобінг» дамо визначення цього негативного явища. Мобінг (з англ. – натовп, глум) – це регулярне цілеспрямоване нанесення фізичної чи психологічної шкоди людині, дитині, зокрема, у трудовому колективі керівництвом, чи колективом в цілому. Зокрема, актуальним є той факт, що це слово пов'язане з довготривалим виключенням особистості з групи, класу, колективу. Це «довготривале» ізолювання особи більшістю членів класу, чи групи. Як показують дослідження, актуальним в учнівських колективах поняття «мобінгу» означає психологічний терор, який здійснює група по відношенню до особистості. Види мобінгу: бойкот, причіпки, цькування, кепкування, наклеп, дезінформація, спричинення шкоди здоров'ю, дрібні крадіжки або псування особистих речей. Крім того, в залежності від походження, мобінг поділяють на вертикальний (боссинг) — від керівництва, або відповідно від підлеглих, і горизонтальний — від колег або учнів. Передумови мобінга з боку жертви: конкуренція з вже існуючим авторитетом (через відхилення від психологічних рамок колективу; стиль, в тому числі манера поведінки [2; 3].

Найчастіше жертвами шкільного насилля стають учні, які мають: фізичні недоліки або вади – ті, що носять окуляри, діти з особливостями поведінки – замкнуті, або імпульсивні; діти з особливостями зовнішності; діти з певними вадами здоров'я –. Також слід згадати учнів з поведінкою, як у жертви (слабкість, жалібність, емоційність, вразливість). Для учнів, які отримали статус відкинутих, характерним є об'єднання в мікрогрупи, які переростають у так звані «групи ризику».

Наслідки мобінгу: занижена самооцінка, комплекс неповноцінності, незахищеність; неадекватне сприйняття реальності (тривога, стрес, фобії, депресії, неврози, страх), відхилення в поведінці, формування залежностей (алкогольної, тютюнової, наркотичної, психологічної), порушення в

комунікативній сфері (страх спілкування з людьми, крайня недовіра до людей, відсторонення від спілкування з колективом) [2;3].

Відсутність корекційного впливу на таких учнів, інтеграція даних мікрогруп сприяє формуванню відхилень у поведінці учнів, а це впливає на стан правопорушень у навчальному закладі і створює негативний мікроклімат в учнівському колективі. Об'єднуючись між собою, такі учні порушують робочу атмосферу на уроці, викликають негативізм і роздратування у вчителів, висміюють, або принижують однокласників, конструктивно налаштованих на навчання.

Що ж стає ґрунтом мобінгу? Часто причиною цього є демонстрація сцен насильства у ЗМІ. Також пережите насильство спостерігається не лише в кіно, а й на власному досвіді, а саме в неблагополучних сім'ях, сценах приниження в класі, на вулиці в товаристві друзів, чи незнайомців (бійки, вимагання грошей, психологічний тиск, словесні образи). Причиною мобінгу може бути не тільки агресія або страх, а також нудьга і монотонність, бажання розв'язатись, чи виділитись серед інших. Наслідки таких «розваг» відображаються на особистості і супроводжуються психосоматичними порушеннями [2, с. 21-22].

Як не прикро, але однією з причин мобінгу є й нестабільність сучасної сім'ї (багато дітей живе з одним із батьків, значна частина дітей проживає з родичами або опікунами у зв'язку з виїздом батьків за кордон, існує багато функціонально неспроможних, деструктивних сімей). У зв'язку з цим, у дітей в таких сім'ях з'являються емоційні розлади, депресивні стани, агресивність, що значною мірою впливає на взаємовідносини в учнівському колективі.

Мобінг вкрай негативно впливає на соціалізацію жертви, дезадаптуючи її з усіма впливаючими звідси наслідками, а саме: руйнування, або ж затримка формування сфер, в яких здійснюється становлення особистості – діяльності, спілкуванні, самосвідомості.

Основні завдання соціально-педагогічної корекційної роботи з постраждалими від шкільного насилля:

- працювати з колективом у якому зафіксовано явище мобінгу через бесіду, тренінги з метою подолання агресії, конфліктності та формування взаємоповаги, толерантності та емпатії;

- створити психологічний комфорт для учнів через позитивну підтримку в колективі, формувати навички конструктивного спілкування;

- працювати з учнями у напрямку формування навичок впевненої поведінки, позитивного самосприйняття;
- через певні тренінги та рефлексії підвищувати рівень емоційної комфортності шляхом зниження тривожності [2;3].

Слід також підкреслити велике значення батьківської уваги, спрямованої на виявлення та запобігання цькуванню, агресивних дій з боку дітей. Батьки здатні допомогти своїй дитині і запобігти цькуванню її у школі, чи також виявити і коректувати агресивну поведінку своєї дитини. Діти часто не знають, як самостійно розв'язати певні проблеми. Проблема булінгу, мобінгу – не виняток. Для батьків дуже важливо вміти попередити, або належним чином відреагувати на ситуацію насилля, цькування в яку потрапляють їхні діти. Саме тому класні керівники та соціально-психологічна служба має працювати з батьками у даному напрямку на попередження проблеми [8].

Напрямки профілактики у превентивній роботі соціального педагога:

- чітке формулювання серед учнів правил поведінки, формування в учнів навичок самоконтролю, ознайомлення з правами та обов'язками, підтримка позитивного статусу кожної дитини (особливо, потенційної жертви мобінгу) в класі;
- організація спільної роботи у колективі з певною благородною метою (наприклад, благодійна діяльність);
- недопущення та ствердний осуд постійно деструктивної й антисоціальної поведінки учнів;
- використання в роз'яснювальній профілактичній діяльності такий матеріал, що спонукатиме слухачів до позитивних змін власної поведінки;
- заохочення учнів до позитивних змін в особистісному вдосконаленні [9].

Профілактична робота передбачає діагностику (збір інформації щодо проявів мобінгу), цілеспрямовані заходи (виховна робота з використанням інтерактивних форм та методів арт-терапії для зняття агресії і реабілітації; обговорення на загальношкільних і батьківських зборах; запровадження медіації; навчання шкільного персоналу стратегіям профілактики цькування і втручання при виникненні насильства серед дітей); моніторинг ситуації; співпраця з практичним психологом та молодіжними громадськими організаціями з метою проведення тренінгів та реабілітаційних занять [4].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що мобінг – це різновид насильства, який потребує детального вивчення та аналізу, адже людина та її гідність є найбільшою цінністю. Вказане обумовлює необхідність удосконалення системного підходу на подолання, запобігання та протидію мобінгу у суспільстві. На мою думку, беззаперечним є те, що практична діяльність соціального педагога з профілактики мобінгу у закладах загальної середньої освіти є однією із первинних ланок у сфері запобігання цього негативного явища.

Список використаних джерел:

1. Alexander Nikitenko, Elena Kravchenko Implementation of responsibility for mobbing in Ukraine. Впровадження відповідальності за мобінг в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. С. 88-89.

2. Алексеєнко Т. Ф. Булінг і мобінг: причини розвитку і шляхи профілактики. Київ, С. 16-25 UPL: <https://mail.google.com/mail/u/0/?tab=rm&ogbl#inbox?projector=1> (дата звернення 31.03.2023).

3. Алексеєнко Т. Булінг і мобінг: реалії і шляхи профілактики. *Безпечна школа // Педагогічна газета*. 2018. № 6 (268).

4. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник. Андрєєнкова В. Л., Мельничук В. О., Калашник О. А. К.: ТОВ «Агентство «Україна». 2019. 132 с.

5. Офіційний вебпортал парламенту України: Верховна Рада України гарантувала усім працівникам в Україні правовий захист від мобінгу (цькування). UPL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/230333.html> (дата звернення 29.03.2023).

6. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. Ст. 1 UPL: https://ips.ligazakon.net/document/MU48001D?an=301&ed=1948_12_10 (дата звернення: 29.03.2023).

7. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Ст. 3. UPL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 29.03.2023).

8. Методичні рекомендації щодо формування безпечного освітнього простору, запобігання булінгу та мобінгу. UPL: <http://22.zosh.zt.ua/metodychni-rekomendacziyi-shhodo-formuvannya->

bezpechnogo-osvitnogo-prostoru-zapobigannya-bulingu-ta-mobingu (дата звернення 31.03. 2023).

9. Психологічна проблема мобінгу в шкільному середовищі Департамент освіти і науки Івано-Франківської міської ради. URL: http://osvita-mvk.if.ua/content&content_id=1266 (дата звернення 31.03.2023).

Вікторія Ольхова,
*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології,
Державний заклад «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)*

Науковий керівник: **Наталія Краснова,**
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки
Державний заклад «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)*

НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві продовжується утвердження загальнолюдських цінностей, серед яких чільне місце посідає розуміння цінності кожної людини та її особистої гідності. Негативне явище булінгу якраз і гальмує процес утвердження таких цінностей. Воно надзвичайно поширене в сучасному закладі загальної середньої освіти. На жаль, цю проблему з деяких причин частіше звикли замовчувати, не розголошувати. І саме за таких умов проблему не усувають, а навпаки, вона набуває більших обсягів і жорстокості. Як ніколи тема профілактики булінгу серед молоді стала надзвичайно актуальною сьогодні.

Виклад основного матеріалу. Внесок у теорію подолання булінгу зробили такі зарубіжні науковці, як Д. Ольвеус, Д. Лейн, Е. Роланд, Е. Міллер, Д. Таттум, Д. Томпсон та ін. В Україні феномен шкільного булінгу, шляхи запобігання та подолання цієї проблеми висвітлювали Є. Волков, С. Кривцова, А. Орлов, А. Малішевська, В. Хмелько та ін. Поняття «шкільне середовище» досліджували А. Куракін та Л. Новікова. Психовікові особливості підліткового віку вивчали В. Гончаров, Д.